

**A szerémi és pécsi kamarák története
a kezdetektől a XIV. század második feléig***

A szerémi kamara történetével kapcsolatos első fennmaradt adatunk IV. Béla uralkodásához köthető. 1253-ban a szerémi királyi kamarások, Leppoldus és társai (*per camerarios nostros Sirmiensi Leppoldum videlicet et socios eiusdem*) Lőrincet, Besenyő falu *villicus*át, és fiát, Demetert, valamint Jánost, Gergely vejét pénzhamisításon (*in manifesto crimine fabricationis false monete*) kapták. A pénzhamisítókat Benedek kalocsai érsek elítélte, és házukból s egyéb javaikból nem csak a törvénykező érsek, de a kamarások is részesültek, utóbbiak azonban részüket eladták az érseknek, aki azt továbbadta tárnokmesterének, Joannak, amit IV. Béla király is jóváhagyott.¹ Az oklevélben a szerémi kamara alkalmazottjaival, szerémi kamarásokkal találkozhatunk, akiknek vezetője, vélhetően a kamaraispán, az a Leppoldus lehetett, akit név szerint is megemlít az oklevél. Mindez azt is mutatja, hogy 1253-ban már működött a kamara, melynek királyi alkalmazottjai voltak. A kamara felállításának időpontját és okát akkor érthetjük meg, ha közelebbről szemügyre vesszük a Szerémség történetét.

II. András az 1222-ben hazatérő nővérének, Margitnak a kevei ispánság mellett számos délvidéki birtokot juttatott,² s az 1220-as évek végére már a Szerémség, valamint *ulterior Sirmia*, azaz a Száva túlsópartján fekvő terület is a birtokában volt.³ Az 1230-as években a Szerémség ura (*dominus Sirmii*) már

* A dolgozat elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00132/09/2.) támogatta.

¹ Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Levéltár. (továbbiakban: DL) 381. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Ed. T. SMIČIKLAS–M. KOSTRENCIĆ et alii. I–XVIII. Zagrabiae, 1904–1990. (továbbiakban: CDCr) IV. 539–540. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN. Budapest, 1923–1987. (továbbiakban: RA) 998. sz.

² *Vetera monumenta historica Hungariorum sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab AUGUSTINO THEINER. I. Romae, 1859.* (továbbiakban: THEINER: Mon. Hung. I.) 39.

³ THEINER: Mon. Hung. I. 88.

Margitnak II. Izsák bizánci császártól született fia, Kalojan volt,⁴ aki még 1242 őszén is így szerepelt IV. Béla méltóságsorában.⁵ Kalojan 1250-ben már nem élt, amikor özvegye Pozsega ispánnőjeként bukkan fel.⁶ 1253-ban Szerém ispánságát Benedek kalocsai érsek élvezte, aki az egész Szerémségben mint a király helyetteseként eljáró személy jelenik meg.⁷ Benedek 1246-ban, még mint kalocsai érsek és udvari kancellár szerepel,⁸ amiből arra következtethetünk, hogy 1246 és 1253 között került a Szerémség élére, vélhetően Kalojan halálát követően, azaz még 1250 előtt. Valószínű, hogy ha még Margit nem is, de Kalojan már mint a Szerémség ura a királyt a Szerémségben megillető jövedelmeket is magáénak tudhatta, és szükségszerűen kialakíthatta saját kincstárát, kamaráját,⁹ mely uralmának végét követően sem szűnt meg.

1253 után IV. Béla a szerémi kamarát feleségének, Máriának adományozta,¹⁰ a Szerémség azonban 1262 óta István országrészéhez tartozott, aki ezzel a szerémi kamara jövedelmeit is magáénak mondhatta, amit igazol az is, hogy 1264-ben István megbízást adott 90 márka *collectaból* történő kifizetésére Szerémben.¹¹ Az isaszegi csatát követően, 1265 márciusában István lemondott

⁴ Vö. WERTNER MÓR: Margit császárné fiai. Századok 37 (1903) 595–600. 1235-ben emellett a kevei ispánságot is bírta – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Ad edendum praeparavit RICHARD MARSINA. II. Bratislavae, 1987. (továbbiakban: CDES II.) 5. –, majd elveszítette azt, és a bácsi ispánság társult a Szerémség mellé. 1238. jan. 29. CD IV/1. 111.; 1240.: FRANZ ZIMMERMANN–CARL WERNER: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I–II. Hermannstadt, 1892–1897. (továbbiakban: UGDS) I. 69.; 1242. nov. 16. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera GEORGII FEJÉR. I–XI. Budae, 1829–1844. (továbbiakban: CD) IV/1. 264.

⁵ 1235.: CDES II. 5.; 1242. nov. 16.: CD IV/1. 264. Valószínűleg vele találkozunk egy 1233-as méltóságsorban is: *Gyletus dux Sirmii, comes Temes* – CD III/2. 366., RA 510. sz. Vö. PETAR ROKAI: „Gyletus dux Sirmii” Zbornik za Isztoriju 27 (1983) 121–127.

⁶ 1250. júl. 5.: *litteras nobilis domine relicte domini Johannis, comitisse de Posoga*. RA I/2. 281.

⁷ *per totam Sirmiam non solum honore Comitatus, sed etiam vice et auctoritate nostra ex delegatione nostra fungebatur*. CDCr IV. 540.

⁸ Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Közzéteszi WENZEL GUSZTÁV. I–XII. Pest–Budapest, 1860–1874. (továbbiakban: ÁÜO) VII. 209.

⁹ A kamara az a hely, ahova a királyi jövedelmek befolytak, azaz a királyi kincstárt jelenti, valamint azokat az épületeket, amelyek a kincstárt az ország különböző pontjain megjelenítik. ENGEL PÁL: A 14. századi magyar pénztörténet néhány kérdése. Századok 124 (1990) 26.

¹⁰ ZSOLDOS ATTILA: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Budapest, 2005. 80.

¹¹ ZOLNAY LÁSZLÓ: István ifjabb király számadása 1264-ből. Budapest Régiségei 21 (1964) 82.

a területről,¹² és 1266-ban kötelezte magát arra, hogy a korábban birtokában lévő szerémi kamarát (*cameram de Syrmia, que nostra fuit*) Mária királyné birtokolhassa, s akarata szerint adományozhassa, illetve örökíthesse.¹³ Az ifjabb király tehát 1262 és 1265 között birtokolhatta a szerémi kamara jövedelmeit,¹⁴ ami ezután visszakerült a királyné birtokába. 1266 után e kamara eltűnik a szemünk elől és majd csak a pécsi kamarával történő egyesítésekor találkozunk vele újra.

A pécsi kamara felállításának idejét nem ismerjük, elképzelhető, hogy arra csak I. Károly uralkodása alatt került sor.¹⁵ Az első adatunk, ami e kamarához köthető, 1327-ből származik. Ebben az évben a pécsi káptalan előtt Márton királyi kamaraispán nevében Sermonus fia: Saldenus igazolta, hogy Győr nembeli Konrád fia Jakab fiai: Miklós és Konrád¹⁶ birtokaik után a collectat megfizették a kamaraispánnak.¹⁷ Az oklevelet a pécsi káptalan állította ki, mivel pedig a káptalan embere mind a pénzváltásnál, mind az adó megfizetésénél a kamaraispánnal együtt járt el,¹⁸ a diplomában szereplő Mártont pécsi kamaraispánnak tekinthetjük, hiszen a szerémi kamara alá tartozó megyékben a kői káptalan járt el.¹⁹ Három évvel később, 1330-ban

¹² ZSOLDOS ATTILA: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. Budapest, 2007. (továbbiakban: ZSOLDOS, 2007.) 27–29., 83–84.

¹³ THEINER: Mon. Hung. I. 283–284.

¹⁴ ZSOLDOS, 2007. 86–88. szerint ennek ellenére 1266-ban István azért rendelkezett róla, mert ez az apja halálát követő időszakra vonatkozó kötelezettségvállalásnak felel meg.

¹⁵ HUSZÁR LAJOS – Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute. Budapest, 1979. 24. – a pécsi pénzverés kezdetét 1283-ra tette, azonban magyarázat megadása nélkül. Nem ismertünk ezen évből semmilyen forrást, ami Huszár elméletét alátámasztaná.

¹⁶ ENGEL PÁL: Középkori magyar genealógia. Magyar Középkori Adattár (Arcanum Digitéka) CD-ROM. Budapest, 2001. (továbbiakban: Genealógia) Győr nem 1. Óvári ág 1. tábla

¹⁷ Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (továbbiakban: DF) 259 831. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Szerk. ALMÁSI TIBOR–BLAZOVICH LÁSZLÓ–GÉCZI LAJOS–KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–PITI FERENC–SEBŐK FERENC–TÓTH ILDIKÓ. Budapest–Szeged, 1990–. (továbbiakban: Anjou-oklt.) XI. 622. sz.

¹⁸ 1342. febr. 2. FERDINANDUS KNAUZ–LUDOVICUS CRESCENS DEDEK–GABRIEL DRESKA–GEYSA ÉRSZEGI–ANDREAS HEGEDŰS–TIBURCIUS NEUMANN–CORNELIUS SZOVÁK–STEPHANUS TRINGLI: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–IV. Strigonii–Budapestini, 1874–1999. (továbbiakban: MES) III. 413., 415.

¹⁹ 1350. nov. 18.: DL 91 420.; 1351. szept. 24.: NAGY IMRE–TASNÁDI NAGY GYULA: Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII. Budapest, 1878–1920. (továbbiakban: AO) V. 516–509.

Loch Miklós prebendarius, akit a pécsi káptalan Bonaghunta János királyi kamaraispán mellé a pénzváltás ellenőrzésére (*ad videndas solutiones cambii presentis monete*) küldött ki, arról nyilatkozott, hogy Győr nembeli Jakab fiai: Miklós és Konrád valamennyi birtokuk, valamint a remeték falvai után járó pénzváltási kötelezettségüknek eleget tettek (*cambium predictae monete ... persoluissent*).²⁰ Mivel az oklevélben felsorolt falvak mindegyike Baranya megyében feküdt,²¹ bizonyos, hogy Bonaghunta János kamaraispánként csak akkor bírhatott a megye felett joghatósággal, ha pécsi kamaraispán volt. Mivel pedig 1332-ben Bonaghunta Jánost a király pécsi kamaraispánjának (*Ithonnem de Bonagunta comitem camere eiusdem domini regis de Quinqueecclesiis*) nevezték,²² nem kételkedhetünk abban, hogy mind Márton, mind Bonaguntha János még csak a pécsi kamara ispánjai voltak, és nem a szerémi-pécsi összevont kamaráé.²³ Valószínűleg Bonaghunta János 1332-ben elvesztette a kamara irányítását, hiszen 1332. febr. 3-án az uralkodó János és testvére, György elfogását kérte Demeter tárnokmesteren keresztül Tolna, Somogy, Zala és Baranya megye ispánjaitól, szolgabíráitól.²⁴ Bár az oklevélből nem derül ki, mi állt az ügy háttérben, de a tárnokmester és a pécsi kamarához tartozó megyék szolgabíráinak együttes szereplése arra enged következtetni, hogy a kamarához kötődő okot feltételezhetünk. Vélhetően János kamarabérlettel összefüggő tartozása állt a háttérben, és ezt a feltételezést az is erősíti, hogy a pénzügyi év kezdete tájékán született az oklevél. 1332. márc. 11-én, amikor

²⁰ KOSZTA LÁSZLÓ: A pécsi káptalan hiteleshelyi tevékenységének kiadatlan oklevelei 1325–1340. Baranyai Történetírás 1992–1995. (továbbiakban: KOSZTA, 1992–1995.) 20. sz. Anjou-okt. XIV. 450. sz.

²¹ Nagykémed, Kémed-Váralja, Kiskémed, Töl, Nyomja, Szederkény, Belvárd, Gyula, Kisgyula, Permán, Olaszi, Héder, Tabód, Hásságy, Csabkuta, Lencsekút, Lak, Tapasz, Petre, Geréc, Csér, Palkonya, Nakfalva, Szentlászló. GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Budapest, 1963. 283., 292., 294., 307., 311., 314., 315., 323., 334., 336., 346., 351., 352., 355., 367., 370., 381., 388., 394., 396.,

²² 1332. febr. 3.: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. (továbbiakban: OSZK) Kézirattár. Fol. Lat. 3669. 366. p. (Radvánszky család Sajó-Kazai levéltára)

²³ KOSZTA LÁSZLÓ a pécsi kamara felállításától kezdve, mivel mindig a szerémi kamarával együtt adták bérbe, feltételezi a szerémi kamarával történő egyesülést: Püspöki székhely és városfejlődés. (Pécs központi funkciói és vonzáskörzete a 14. század közepéig) In: Kelet és nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. KOSZTA LÁSZLÓ. Szeged, 1995. 264.

²⁴ OSZK Kézirattár. Fol. Lat. 3669. 366. p. (Radvánszky család Sajó-Kazai levéltára)

János és testvére, György lezárták perüket Petőc fia: Györggyel, már nem is említették kamaraispáni tisztségét.²⁵

Az első adatunk az egyesített szerémi és pécsi kamaráról 1341-ből maradt fenn, amikor élén Chempelinus Endre állt,²⁶ vagyis a két kamara összevonására 1332 és 1341 között kerülhetett sor. Endrét 1341-ben Csanád esztergomi érsek és esztergomi örökös ispán, I. Károly király, valamint Szécsényi Tamás erdélyi vajda és szolnoki ispán is felszólította, hogy a Nyulak szigeti apácák jobbágyait és a hozzájuk tartozókat kamarahaszna fizetésére ne kényszerítse. Endre mellett Csanád esztergomi érsek és Tamás vajda a saját emberüket, aki *cum eodem comite camere regie procedenti*, szintén felszólították, hogy az apácák kiváltságait tartsák be.²⁷ A kamaraispán mellett az esztergomi érsek és a tárnokmester embere felügyelte a kamarákat, Szécsényi Tamás vajda emberének jelenlétét az indokolta, hogy ő volt 1339 és 1341 között a *procurator magisterii tavarnicatus*,²⁸ mivel 1339 és 1342 között a tárnokmesteri tisztségben üresedés mutatható ki.

1342. febr. 2-án Chempelinus Endre egy évre újra bérbe vette a szerémi és a pécsi kamarát az érseki tizedekkel együtt,²⁹ azaz Endre 1341. febr. 2. és 1343. febr. 2. között bizonyosan e két kamara élén állt. 1343-ban azonban már Szatmári Miklós volt a szerémi és pécsi kamaraispán,³⁰ amint 1344-ben,³¹ és 1345-ben is.³² Mivel Szatmári Miklós 1343. jún. 21-én már szerémi és pécsi kamaraispánként tevékenykedik, Chempelinus Endre bérleti szerződése pedig 1343. febr. 2-ig szól, feltehető, hogy Miklós ezt követően, azaz 1343 februárjában vette bérbe e kamarákat, előtte a budai és esztergomi kamara

²⁵ *magister Johannes Bonagunta*. DL 40 609.

²⁶ 1341. júl. 25.: MES III. 392. Anjou-oklt. XXV. 504. sz.; 1341. júl. 29.: AO IV. 116. Anjou-oklt. XXV. 518. sz.

²⁷ 1341. júl. 25.: MES III. 392. Anjou-oklt. XXV. 504. sz.; 1341. júl. 29.: AO IV. 116. Anjou-oklt. XXV. 518. sz.

²⁸ ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Budapest, 1996. (továbbiakban: Archontológia) I. 36.

²⁹ MES III. 412–419. Anjou-oklt. XXVI. 42. sz.

³⁰ AO IV. 349–350. Anjou-oklt. XXVII. 415. sz.

³¹ CD IX/1. 197.

³² 1345. febr. 2.: HÓMAN BÁLINT: A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Budapest, 1921. (továbbiakban: HÓMAN, 1921.) 261–262.; 1345. márc. 25.: DF 248 139.

ispánja volt.³³ 1345. febr. 2-án Miklós egy évre szóló bérleti szerződést kötött e kamarákra, ezért valószínű, hogy azok élén legalább 1346. febr. 2-ig állt.

Mivel az adatok alapján Szatmári Miklós kamaraispánsága 1343 és 1346 között folyamatosnak látszik, nem érthetünk egyet a szakirodalomban elterjedt azon nézettel, miszerint 1344-ben Loránd *magister* az összes kamara, így a pécsi kamara vezetését is ellátta volna.³⁴ Mindezt arra alapozták, hogy az 1345. évi bérleti szerződésben Loránd úgy szerepel, mint aki egykor az egész ország kamaraispánja volt (*tunc comitem camerarum nostrarum per totum regnum nostrorum*).³⁵ Hogy ez nem vonatkozhat 1344-re, azt több adat is alátámasztja, gondolunk itt mindjárt arra az 1344. aug. 19-i oklevélre, melyben az uralkodó felhívja Loránd kamaraispánnak, valamint Fejér, Pest, Pilis, Esztergom és Komárom megye szolgabíráinak a figyelmét arra, hogy a margitszigeti apácák jobbágyai kamarahaszna-mentességet élveznek.³⁶ Loránd az oklevélben a kamara közelebbi meghatározása nélkül, pusztán kamaraispánként szerepel, mivel azonban az említett megyék a budai és az esztergomi kamara alá tartoztak, Lorándot e kamarák ispánjának kell tekintenünk. És ha mégis kétségeink támadnának, azokat rögtön el is oszthatjuk, hiszen ugyanezen a napon I. Lajos király ugyanerre szólítja fel Szatmári Miklóst, a szerémi és pécsi kamarák ispánját.³⁷ Ráadásul a szomolnokai kamara ispánját is ismerjük ebből az évből, bizonyos Marinus-t.³⁸ Loránd kamaraispánságára

³³ Vö. 1342. jún. 22.: AO IV. 234.

³⁴ MICHAL MATUNÁK: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnici, 1928. (továbbiakban: MATUNÁK, 1928.) 135.; Hóman, 1921. 277.; HUSZÁR LAJOS–HORVÁTH TIBOR: Kamaragrófok a középkorban. Numizmatikai Közlöny 1955–1956. (továbbiakban: HUSZÁR–HORVÁTH, 1955–1956.) 24.; HERMANN, ISTVÁN: Finanzadministration in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts in Ungarn. Budapest, 1987. (továbbiakban: HERMANN, 1987.) 84.

³⁵ HÓMAN, 1921. 262.

³⁶ DL 3712.

³⁷ CD IX/1. 197–198.

³⁸ WENZEL GUSZTÁV: Magyarország bányászatának kritikai története. Budapest, 1880. (továbbiakban: WENZEL, 1880.) 349–350.

vonatkozóan még egy biztos adattal rendelkezünk: 1338. márc. 29-én a szomolnoki és körmöci kamara bérleti szerződésében is szerepelnek a korábban általa Budán vert aranyforintok.³⁹ 1339. jan. 8-án kelt oklevélben egy fizetési kötelezettségvállalás során említik Loránd forintjait (*in florenis lorandinis*).⁴⁰ Ha a szerémi és pécsi kamarára vonatkozó adatokból indulunk ki, akkor Loránd csak 1332 és 1341 között lehetett volna az egész ország kamaraispánja, de ezt az időszakot tovább szűkíthetjük, ha megvizsgáljuk, hogy a kérdéses időszakban többi kamara élén állt-e kamaraispán. 1335-ben I. Károly a körmöci kamarát Ipolitnak,⁴¹ 1336-ban az erdélyi kamarát Endrének adta bérbe,⁴² a budai kamara élén pedig már 1336-ban bizonyosan Szatmári Miklós állt.⁴³ Mindezek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy Loránd csak 1332 és 1335 között lehetett az egész ország kamaraispánja.⁴⁴

Az 1350-es évektől Szerecsen Jakabot találjuk a szerémi és pécsi kamara élén, aki gazdasági pályáját királyi *apothecarius*ként kezdte,⁴⁵ rokona: Gekminus⁴⁶

³⁹ SZEKFŰ Gyula: Oklevelek I. Károly pénzverési reformjához. Történelmi Tár. (Új folyam.) 12 (1911) (továbbiakban: SZEKFŰ, 1911.) 16. A szakirodalomban található kamaraispánlistákban szereplő 1337. évi oklevélről nem bizonyítható, hogy Loránd kamaraispánsága mellett szólna (*comiti Lorando jurato et concivi nostro*). CD VIII/4. 293.

⁴⁰ A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő. I–VI. Szerk. NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHÉLY DEZSŐ. Pest, 1871–1894. (továbbiakban: Zichy) I. 555.

⁴¹ SZEKFŰ, 1911. 7. Ipolit azonban már 1331-ben e kamarát vezette: DF 250 152.

⁴² SZEKFŰ, 1911. 12.

⁴³ HORVÁTH MIHÁLY: Magyar regesták. A szepesi káptalan, jászai és leleszi conventek, Kassa és Sopron városok s több magánosok levéltáraiból s gyűjteményeiből. 1228–1643. Magyar Történelmi Tár 9 (1861) 116–117.

⁴⁴ Ámbár gondolhatnánk arra is, hogy 1327 előtt töltött be ilyen funkciót. Loránd kamaraispánságára azonban csak az 1330-as években megjelenő oklevelek utalnak, és Loránd elsőként 1330-ban szerepel a forrásokban mint szőlőbirtokos: MES III. 157–158. Vö. KUBINYI ANDRÁS: A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összetételéseinek tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig. Levéltári Közlemények 42 (1971) 233.

⁴⁵ 1349. okt. 22.: DL 69 248.; 1352. nov. 5.: DL 69 234.; 1353. máj. 1.: DL 69 464.

⁴⁶ Gekminus mind I. Károly, mind I. Lajos alatt királyi speciális *apothecarius*ként (*magister Gekminus specialis apotecarius domini regis*) jelenik meg. 1337. dec. 8.: DL 69 249.; 1338. febr. 23.: DL 69 249.; 1343. jan. 6.: DL 69 249. Anjou-oklt. XVII. 9. sz.

királyi *apotecarius* (*apotekarius noster specialis*)⁴⁷ utódjaként.⁴⁸ Gekminus fia: László örökös nélküli halála után annak birtokait is megszerezte,⁴⁹ így jutott több Hont megyei birtokhoz is. Az olasz Szerecsen Jakab⁵⁰ Páduából érkezett Budára,⁵¹ és a királyt kiszolgáló *apothecarius* az 1350-es évektől a királyság gazdasági életének meghatározó szereplőjévé vált.

1352. nov. 5-én szerepel először Szerecsen Jakab szerémi és pécsi kamaraispánként,⁵² és így nevezik őt a források 1353-ban,⁵³ 1362-ben,⁵⁴ 1363-ban,⁵⁵ 1364-ben is.⁵⁶ Valószínűleg 1358-ban is e kamarák ispánja lehetett, bár az erre utaló oklevélben nem pontosították, hogy mely kamarák élén állt, ráadásul csak „Szerecsen”-ként emlékeztek meg róla.⁵⁷ Ebben az időszakban azonban testvére, János még nem viselt semmilyen tisztséget, és mivel a későbbiekben is Jakab állt e kamarák élén, bizonyosak lehetünk benne, hogy itt róla van szó. 1362. jún. 30-án I. Lajos király utasította Szerecsen mestert, az erdélyi sókamarák ispánját és lippai kamaraispánt, valamint officialisait: a *lucrum camerae* Veszprém és Zala megyei begyűjtőit (*magistro Saracheno comiti camerarum nostrarum salium Transsiluanarum et de Lyppa, necnon officialibus suis exactoribus videlicet lucri camere nostre in comitatibus*

⁴⁷ Az *apotecarius* egyfajta kereskedőtípus volt, akik a budai jogkönyv rendelkezése szerint nem árulhattak semmiféle öllel kimérhető árut, a gyógyszerért érkezőket azonban minden nap, még éjjel is ki kellett szolgálniuk. Buda város jogkönyve II. Közreadja BLAZOVICH LÁSZLÓ-SCHMIDT JÓZSEF. Szeged, 2001. 368. 102 §.; Vö. KUBINYI ANDRÁS: A belkereskedelem a késő középkori Magyarországon. In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk. KUBINYI ANDRÁS-LASZLOVSKY JÓZSEF-SZABÓ PÉTER. (továbbiakban: Gazdaság és gazdálkodás) Budapest, 2008. 231.

⁴⁸ 1349. okt. 22.: DL 69 248.; Vö. HERMANN, 1987. 17.

⁴⁹ 1352. nov. 5.: DL 69 234.

⁵⁰ 1349. okt. 22.: *Jacobi dicti Serechen Gallici*. DL 69 248.

⁵¹ 1393. júl. 11-én László nápolyi király oklevelében Pádúai Szaracén mesternek nevezte. CDCr XVII. 525–526. Vö. DERCSÉNYI DEZSŐ: Nagy Lajos kora. Budapest, 1941. 125.; MÁLYUSZ ELEMÉR: Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez. Budapest Régiségei XVIII. (1958) 305.

⁵² CD IX/2. 145–146.

⁵³ 1353. ápr. 20.: DL 69 236.

⁵⁴ CDCr XIII. 203.

⁵⁵ 1363. dec. 29.: DL 69 248.

⁵⁶ 1364. febr. 3.: DL 69 249.; Bár az oklevél csak Szerecsen mesterként emlékezett meg róla, nincs okunk kételkedni abban, hogy e Szerecsen alatt Szerecsen Jakabot kell értenünk.

⁵⁷ AO VII. 35–36.

Vesprimiensi et Zaladyensi constitutis), hogy a veszprémi egyház népeit régi kiváltságuk ellenére a kamarahaszna beszédével ne háborgassák.⁵⁸

Az oklevélben két olyan megyét jelölt meg az uralkodó, melyek közül egyik sem tartozott a lippai kamara alá: Veszprém a budai, Zala a szerémi-pécsi kamara joghatóságának a területén feküdt. Mivel 1362-ben Szerecsen Jakab szerémi és pécsi kamaraispán is volt,⁵⁹ Zala megye említése könnyen magyarázható, Veszprém megye feltűnését pedig csak úgy értelmezhetjük, hogy Jakab ebben az időszakban a budai kamara irányítását is ellátta.⁶⁰ A budai kamaraispánok ismert névsora sem mond ellent annak, hogy Jakab budai kamaraispánként is tevékenykedett az 1360-as évek elején. 1353-ban még Chempelini Endre és Pozsegai István voltak a budai kamaraispánok.⁶¹ 1359-ben Gehan fia: István budai ezüstpénzverő kamaraispán (*comiti camerae suae Budensis argenteae*) szerepel a forrásokban.⁶² Ezt követően majd csak 1366. dec. 15-én jelenik meg Chymle Péter kamaraispánként a budai kamara élén,⁶³ aki legkésőbb 1366 februárja óta állt e kamara élén és 1368-ban is betöltötte e hivatalt.⁶⁴

1370-ben Szerecsen csak pécsi kamaraispánként kerül elő,⁶⁵ ugyanekkor királyi *visitor* volt Dalmáciában és Horvátországban.⁶⁶ Az adat két kérdést vet fel: egyrészt, hogy ekkor Szerecsen csak a pécsi kamara élén állt-e, másrészt az, hogy e Szerecsen alatt Jakabot kell-e értenünk, avagy inkább fivérét, Jánost. Az első kérdést gyorsan megválaszolhatjuk, hiszen, bár két oklevélben is pécsi kamaraispánként szerepel, a jún. 10-én kelt oklevél *inter cetera* kifejezése már utal arra, hogy nem minden pozícióját sorolták fel az oklevélben, ráadásul I. Lajos 1371. júl. 9-én Szerecsen szerémi és pécsi

⁵⁸ DF 200 958.

⁵⁹ CDCr XIII. 203.

⁶⁰ A szakirodalomban már korábban is felmerült annak lehetősége, hogy Jakab egyidőben mind a pécsi, mind a budai kamara vezetését is ellátta. HUSZÁR LAJOS: A budai pénzverés története a középkorban. Budapest, 1958. 51. 136. jegyzet. HERMANN, 1987. 85.

⁶¹ Sopron szabad királyi város története. I/1. Oklevelek 1162-től 1406-ig. Közli: HÁZI JENŐ. Sopron 1921. (továbbiakban: HÁZI I/1.) 99.

⁶² CD IX/7. 177.

⁶³ OSZK Kézirattár. Fol. Lat. 1205/2. 31. (Hajnóczy-gyűjtemény)

⁶⁴ CD IX/4. 140.

⁶⁵ 1370. jún. 10.: *magister Sarachenus inter cetera comes camere Quinqueecllesiensis et castellanus de Gymus*. DF 285 575.

⁶⁶ 1370. máj.: CDCr XIV. 261.; 1370. jún. 10.: DF 285 575.

kamaraispánnak adományozta Dalmáciában Ossero és Cherso szigeteket.⁶⁷ Azaz Szerecsen nem csak hogy 1370-ben, de még 1371-ben is e két kamara élén állt. A második kérdésre, mármint hogy Szerecsen alatt Jakabot kell-e értenünk, már nehezebben tudunk választ adni. Ugyanis 1370. jún. 10-én gimesi várnagynak is titulálták Szerecsent,⁶⁸ 1371. febr. 24-én pedig egy hatalmaskodás ügyében Szerecsen Jánosnak Komjátiban (Nyitra m.) működő officiálisairól hallunk.⁶⁹ Komjáti pedig a gimesi uradalom része volt,⁷⁰ melynek várnagyaként jelenik meg 1370-ben Szerecsen pécsi kamaraispán.⁷¹ A gimesi várnagy emberei alkalmasint tartózkodhattak Komjátiban. Két lehetőséggel számolhatunk: vagy az 1370-ben megjelenő Szerecsen kamaraispán és gimesi várnagy alatt Jánost kell értenünk, vagy a gimesi várnagyi tisztséget, amit 1370-ben még Jakab töltött be, 1371-ben már János viselte. Ezen utóbbi megoldást támasztja alá az, hogy 1371-ben is Jakabot találjuk a szerémi és pécsi kamara élén. Amikor ugyanis I. Lajos 1371. júl. 9-én Szerecsen szerémi és pécsi kamaraispánnak adományozta Dalmáciában Ossero és Cherso szigeteket,⁷² nem említette, hogy ez Jakabnak vagy Jánosnak szóló adomány, János zágrábi püspök 1396-ban kelt oklevele viszont egyértelműen kimondta, hogy I. Lajos Szerecsen Jakabnak adományozta e szigeteket, és majd Jakab halála után Mária királyné új adományaként kerültek Szerecsen Jánosnak és utódainak a kezébe.⁷³

⁶⁷ CDCr XIV. 361.

⁶⁸ *magister Sarachus inter cetera comes camare Quinqueecllesiensis et castellanus de Gymus*. DF 285 575.

⁶⁹ Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják: IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–PAUR IVÁN–RÁTH KÁROLY–VÉGHÉLY DEZSŐ. V. Győr–Budapest, 1873. 156–157.

⁷⁰ Amikor 1386. febr. 28-án Mária királynő Forgács Balázsnak és testvérének, Jánosnak, valamint Forgács Péternek adományozta Gimes várát, a hozzá tartozó falvak között találjuk Komjátit az ott szedni szokott vámmal együtt (*Komyathy similiter cum tributo in eadem recipi consueto*). DL 58 652.

⁷¹ 1370. jún. 10.: *magister Sarachus inter cetera comes camare Quinqueecllesiensis et castellanus de Gymus*. DF 285 575.

⁷² CDCr XIV. 361.

⁷³ CDCr XVIII. 129. László nápolyi király 1393. júl. 11-i oklevelében is azt olvashatjuk, hogy e szigetek az egykori Páduai Szaracén mesteré voltak, majd testvére, Páduai János birtokolta: CDCr XVII. 525–526. Végül János Tolna megyei birtokokért elcserélte a szigeteket 1397-ben Zsigmond királlyal: CD X/2. 488–490. Zsigmondkori oklevéltár. I–II. Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest, 1951–1958. (továbbiakban: ZsO) I. 4729. sz.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy Szerecsen Jakab 1352-től legalább 1371-ig szerémi és pécsi kamaraispán volt. Így elképzelhető, hogy amikor 1369. márc. 17-én az óbudai apácák elzálogosították a Pilis megyei Tinnye nevű birtokukat Szerecsen Jakabnak, a királyi kamarák ispánjának,⁷⁴ szintén e kamarák vezetőjeként emlékeztek meg róla. Arra, hogy 1371 után is betölthette-e ezt a pozíciót, a későbbiekben még visszatérünk. Előbb azonban, hogy a gazdasági életben betöltött szerepét jobban megismerjük, vegyük számba Jakabnak az 1360-as években betöltött egyéb tisztségeit. 1362 és 1366 között az erdélyi sókamarák ispánja is volt,⁷⁵ egyúttal az uralkodó a harmincadok felügyeletét is rá bízta,⁷⁶ így biztosítva, hogy külföldi só ne kerüljön be az országba.⁷⁷ Ugyanekkor tölthette be a lippai kamaraispánságot is, bár erre adatunk csak 1362-ből van,⁷⁸ de a feltételezés mellett szól, hogy az 1350-es évektől a lippai kamarát az erdélyi sókamarák ispánja vezette.⁷⁹ Mindkét kamara élén 1367-ben már Beuldre Mihály állt.⁸⁰ Mindezek alapján azt kell mondanunk, hogy Szerecsen Jakab 1362 és 1366 között az erdélyi

⁷⁴ DL 5799.

⁷⁵ 1362. jún. 30.: *magistro Saracheno comiti camerarum nostrarum salium Transsiluanarum et de Lyppa*. DF 200 958.; 1362. jún. 30.: *magistri Saracheni comitis camerarum salium nostrorum*. DF 238 803.; 1365. ápr. 26.: *magistro Saracheno comiti camerarum salium partis Transsiluane ac tricesimatori regni sui*. DF 238 827; 1365. ápr. 26.: *magistro Saracheno comiti camerarum partis Transsiluane ac tricesimatori regni sui vel fratribus*. DF 240 822. (1498. évi átiratban); 1366.: UGDS II. 247. Azon év nélkül kelt oklevél – amiben Mátyás mint Szerecsen mester szatmári officialisa arra kérte Kállai Ubult, Mihályt és Lököst, hogy a Vetési Pálnak és fiainak eladott királyi sót, amit Kállóban feltartóztattak, engedjék tovább, mert azok nem tartoznak vámot fizetni – nem kelhetett a szakirodalomban elterjedt 1350 körüli időpontban, csak az 1360-as években, amikor Szerecsen Jakab a sókamarák élén állt. DL 56 663. A Nagykállói Kállay-család levéltára. I–II. 1224–1350. Budapest, 1943. (a továbbiakban: Kállay) 1044. sz. Vö. HERMANN, 1987. 16.

⁷⁶ 1362. febr. 20.: CDCr XIII. 203.; 1363. dec. 29.: DL 69 248.; 1365. ápr. 26.: DF 238 827.; 1366. aug. 29.: CDCr XIII. 566. Vö. PACH ZSIGMOND PÁL: A harmincad az Anjou-korban és a 14–15. század fordulóján. Történelmi Szemle 1999. (továbbiakban: PACH, 1999.) 262–264.

⁷⁷ DRASKÓCZY ISTVÁN: Só a középkori Magyarországon. In: Gazdaság és gazdálkodás. 150.; 1369-ben is Beuldre Mihály a sókamarák ispánja, aki harmincados is egyben. Zichy III. 371.

⁷⁸ 1362. jún. 30.: *magistro Saracheno comiti camerarum nostrarum salium Transsiluanarum et de Lyppa*. DF 200 958.

⁷⁹ Vö. 1354.: Mihály a lippai kamara és az erdélyi sóbányák kamarájának ispánja. HÁZI I/1. 102.; 1357.: György fia, Mihály az erdélyi só, és a lippai pénzverő kamara ispánja. AO VI. 535., 580.

⁸⁰ UGDS II. 304.

sókamarák, a lippai kamara kamaraispánja is volt, valamint országos harmincadosként tevékenykedett, bár ez utóbbi tisztséget már 1361-ben is ellátta, hiszen 1362-ben az uralkodó újól (anno in praesenti iterato) bízta rá ezt a feladatot.⁸¹

Most térjünk vissza az 1370-es évek kérdéskörére, amikor három olyan forrással rendelkezünk, amikben Szerecsen mester különböző gazdasági szerepkörben mutatkozik, és amik alkalmat adnak arra, hogy elgondoljunk azon, vajon a bennük szereplő Szerecsen mester alatt Jakabot, vagy esetleg már testvérét: Jánost kell-e értenünk. 1373. márc. 16-án I. Lajos király elrendelte: a hegyeken túli só Magyar Királyságba történő szállításának megakadályozására Himfi Benedek felesége és testvérei, Péter és Miklós⁸² engedjék meg, hogy Szerecsen mesternek embere legyen Orsován, és ha Szerecsennel meg tudnak egyezni, akkor az orsovai vámot adják neki bérbe.⁸³ Az oklevélből nem derül ki egyértelműen, hogy Szerecsen sókamaraispánként járhatott el ebben az ügyben, avagy harmincadosként, vagy egyszerre mindkét hivatalt betöltve, hiszen, mint fentebb már említettük, a sókamara-ispáni hivatal ebben az időben összeforrott a lippai kamarával, valamint a harmincados hivatallal, és nincs okunk arra gondolni, hogy ez az 1380-as évek végéig megváltozott volna.⁸⁴

Mint említettük, Szerecsen Jakab után Beuldre Mihály 1367 és 1369. között viselte e hivatalokat,⁸⁵ akit 1369-ben Henrik budai polgár váltott.⁸⁶ A pénzügyi év kezdete febr.-márc. hónapokra esett, elsősorban Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepéhez (febr. 2.) kötődött, amit I. Károly korából a kamarabérleti szerződések,⁸⁷ a Zsigmond-korból a kamarahaszna kirovásával és beszédésével kapcsolatos megbízások mutatnak.⁸⁸ A harmincad esetén

⁸¹ CDCr XIII. 203.

⁸² Genealógia: Him rokonsága 2. tábla: Himfi

⁸³ PESTY FRIGYES: A szőrényi bánóság és Szőrény vármegye története. III. Budapest, 1878. 6.

⁸⁴ A lippai kamara, a sókamarák és a harmincadispánság összeforrottságának megszűntét nincs okunk feltételezni az 1380-as évek végéig. 1387-ben Thalentus de Talentis volt a sókamaraispán (ZsO I. 126. sz.), aki ez idő tájt a lippai kamara élén is kimutatható (ZsO I. 4225. sz.).

⁸⁵ 1367.: lippai kamaraispán és sókamaraispán. UGDS II. 304.; 1369: Zichy III. 371.

⁸⁶ CD IX/4. 177.

⁸⁷ HÓMAN, 1921. 204.

⁸⁸ Draskóczy István: Kapy András. Egy budai polgár pályája a XV. század elején. Levéltári Közlemények 54 (1983) 165.

szintén ezen ünnep tekinthető évkezdetnek, hiszen Szerecsen Jakabot 1362. febr. 20-án bízta meg a harmincadok kezelésével I. Lajos,⁸⁹ Szerecsen Jánost és Franciscust Bernardit pedig 1382. febr. 5-én.⁹⁰ Nem mond ellent ennek az sem, hogy 1369-ben két harmincados is feltűnik az oklevelekben, hiszen Beuldre Mihály 1369. jan. 17-én,⁹¹ míg Henrik okt. 29-én jelent meg. Amikor I. Lajos 1371. szept. 21-én főhamincadosához és pozsonyi alhamincadosaihoz (*summo tricesimatori suo vel eius vicetricesimatoribus in Posonio*) intézte oklevelét,⁹² nem nevezte meg a főharmincadost. Pach Zsigmond Pál szerint ez nem is lehetett Szerecsen Jakab, hiszen őt ugyanezen évben I. Lajos csak pécsi és szerémi kamaraispánnak nevezte,⁹³ vagyis Szerecsen legkorábban 1372 februárjától lehetett harmincados. Kérdés azonban, hogy Pach érve megállja-e a helyét, hiszen az 1360-as évekből is rendelkezünk olyan oklevelekkel, melyekben nem szerepel Jakab minden egyes hivatali pozíciója, hanem csak vagy a legfontosabbak, vagy az adott ügyhöz kötődőek. Bizonytalanságunkat az is erősíti, hogy 1370-ben, amikor Szerecsent pécsi kamaraispánnak nevezték, ezt *inter cetera* bírt hivatali címként említették, így, s mivel a harmincadosokra vonatkozó adataink ennek nem mondanak ellent, 1370-től is számolhatunk újra Szerecsen Jakabbal mint harmincadossal. Természetesen ez utóbbi érvelés csak akkor állja meg a helyét, ha az 1373-ban megjelenő Szerecsent Jakabbal, és nem Jánossal azonosítjuk. János már testvére: Jakab mellett is szerepet játszott a harmincad-hivatalban, hiszen I. Lajos Szerecsen Jakab mellett annak név szerint meg nem nevezett testvéreihez is szólt 1365-ben, amikor a kisebb élelmiszerek után a harmincad beszédését tilalmazta.⁹⁴

⁸⁹ CDCr XIII. 203.

⁹⁰ CD IX/7. 451–452.

⁹¹ Beuldre Mihály mint erdélyi sókamaraispán adósa maradt (talán pont ezen évben, hiszen a későbbiekben gazdasági hivatalt nem töltött be) I. Lajosnak, így budai telke a király kezére jutott. Budapest történetének okleveles emlékei. III/1. Szerk. KUMOROVITZ L. BERNÁT. Budapest, 1963. 5. sz.

⁹² DF 240 822.

⁹³ CDCr XIV. 361.; Vö. PACH, 1999. 264.

⁹⁴ *magistro Saracheno comiti camerarum salium partis Transilvaniae ac tricesimatori regni sui vel fratribus eiusdem*. DF 238 827.; Jakab másik testvére Ferenc volt, vö. 1363.: DL 69 248; 1364.: DL 69 249; 1382.: DL 69258. Így a mesztegnyői Szerecsen-családfát kiegészíthetjük a forrásokban többször is felbukkanó Ferencsel. Vö. Genealógia: Szerecsen (mesztegnyői); KUBINYI ANDRÁS: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén) Századok 135 (2001) 361.

Az bizonyos, hogy I. Lajos 1382-ben bízta a Magyar Királyság és Szlavónia harmincad-ispánságait korábbi szolgálataikért Franciscus Bernardira és Szerecsen Jánosra,⁹⁵ akik kisebb kihagyást követően⁹⁶ 1389-ben is harmincadosként működtek.⁹⁷ Szerecsen mester még az 1370-es évek végén is viselte e hivatalt, hiszen 1379-ben I. Lajos az egész ország harmincadosának (*tricesimatori per regnum nostrum Hungarie*) nevezte.⁹⁸ Könnyű helyzetben lennénk, ha elfogadnánk, hogy Szerecsen Jakab 1375-ben meghalt,⁹⁹ mely feltevés vélhetően abból adódott, hogy 1375. ápr. 9-én Szerecsen mint Cherso és Ossero *comese* végrendeletet tett Chersoban, *in Cancellaria Communis*.¹⁰⁰ Azonban Jakab az 1380-as években még bizonyosan élt, hiszen 1382-ben Lénárt részét Százdon Százdi Szerecsen mester (*Sarachenus de Zazd*) és testvérei, Ferenc és János kapták meg.¹⁰¹ 1389. jan. 14-én apósa, Libercsei János tiltotta attól, hogy Sirák birtokot elidegenítse.¹⁰² 1393. júl. 11-én azonban már valóban nem lehetett az élők sorában, hiszen ekkor László nápolyi király Cherso és Ossero szigeteket Gritti Györgynek adományozta, megjegyezve, hogy azok egykor Szerecsen mester tulajdonában voltak, majd őutána testvére, a hűtlen János birtokába kerültek.¹⁰³ Ezek alapján Szerecsen Jakab halálát 1389. jan. 14. és 1393. júl. 11. közé tehetjük.

Lépjünk tovább az 1370-es évek azon okleveleinek sorában, melyek esetleg lehetőséget nyújtanak arra, hogy „Szerecsen mester” személyét azonosítsuk. 1375. okt. 16-án I. Lajos felszólította Szerecsent, a kamarák ispánját, hogy a barsi polgároktól a szokásosnál nagyobb kamarahasznát ne szedjen.¹⁰⁴ Bars megye a körmöci kamara alá tartozó területen feküdt.¹⁰⁵ Ez pedig azt jelenthetné, hogy Szerecsen mester a körmöci kamarát is irányította az

⁹⁵ CD IX/7. 451–452.

⁹⁶ Mária uralkodása alatt Nambusculi de Florentia viselte e hivatalt. PACH, 1999. 265–266.

⁹⁷ HÁZI I/1. 222.

⁹⁸ CDCr XVI. 45.

⁹⁹ A szakirodalomban néhányan 1375-re teszik halála időpontját. Vö. PACH, 1999. 264.; ARTUR POHL: Münnzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540. Budapest, 1982. (továbbiakban: POHL, 1982.) 82.

¹⁰⁰ CD IX/7. 376.

¹⁰¹ DL 69 258.; Szerecsen János 1389. ápr. 17-én Százdról nevezi magát. ZsO I. 987. sz.

¹⁰² ZsO I. 880. sz.; 1405-ben Margit már Libercsei András felesége. ZsO II. 3909. sz.

¹⁰³ CDCr XVII. 525–526.

¹⁰⁴ DL 6304.

1375. márc. 26.: SZEKFÜ, 1911. 7.; Vö. HÓMAN, 1921. 211. 1. jegyzet

1370-es években. Mit tudunk e kamara ispánjairól? 1371 áprilisában Zámbó Miklós a kassai és a körmöci kamarák ispánja,¹⁰⁶ 1371 júniusában már csak körmöci kamaraispánként említették,¹⁰⁷ ami annyit jelent, hogy legalább 1372 februárjáig volt körmöci kamaraispán. Ha megnézzük a szakirodalomban fellelhető körmöci kamaraispánok névsorát, akkor az 1370-es évekből két név tűnik fel: Kratzer Frigyesé és Tholbay Konrád.¹⁰⁸ Mind Kratzer Frigyes,¹⁰⁹ mind Tholbay Konrád¹¹⁰ körmöcbányai *comes*ként szerepeltek olyan oklevelekben, melyeket a városi bíróval és az esküdtekkel együtt állítottak ki városi ingatlanügyekben, amik természetüknél fogva szorosan kapcsolódtak a bányákhoz is.

Megegyezik-e ez a *comes* cím a kamaraispáni címmel? Feltételezéseink szerint nem, mivel más bányavárosok élén is találunk *comes*eket (pl. Selmecebánya, Bakabánya, Újbánya), akik a városi bíróval és esküdtekkel együtt intézkedtek.¹¹¹ Azonban a válasz mégsem ilyen egyszerű. Leopold/Ipolit/Hipolit kisebb kihagyásokkal 1331-től 1348-ig a körmöci kamara ispánja, s egyben körmöcbányai *comes* is volt,¹¹² és ilyen tisztségében is

¹⁰⁶ DL 39 133.; Zámbó Miklós már 1367. nov. 5-én a kassai kamara élén állt. Zichy III. 340.

¹⁰⁷ *comes camere nostre Crempnichensis*. DF 243 868.

¹⁰⁸ Vö. KRIZSKÓ PÁL: A körmöci régi kamara és grófjai. Értekezések a történelmi tudományok köréből. 8/X. Budapest, 1880. 60.; MATUNÁK, 1928. 135.; HÓMAN, 1921. 276.; HUSZÁR-HORVÁTH, 1955–1956. 25.; HERMANN, 1987. 86.; GYÖNGYÖSSY MÁRTON: Florenus Hungarialis. Aranypénzverés a középkori Magyarországon. Budapest, 2008. 130.; Johannes Mochel 1372-ben történő szerepeltetése egy félreértésen alapszik, ugyanis ebben az évben csak azon 1366. évi oklevél átírására került sor, melyben *comes*ként szerepelt. DF 249 434.

¹⁰⁹ 1371. júl. 24.: *Fridlinus comes et urburarius in Crempniczia... Fridlino Kratzero comite*. DF 249 538.

Már 1361-ben is körmöcbányai *comes* volt, 1361. dec. 13.: *Chrater comes ...in Chreniczia*. DF 249 509.

¹¹⁰ 1379. szept. 30.: *Conradus dictis Tolbay comes civitatis Chrempnicie*. DF 249 436.; Tholbay Konrád 1371-ben, 1385-ben, 1393-ban és 1394-ben a városi esküdtek között szerepelt, 1371. júl. 24.: DF 249 538.; 1385. szept. 22.: DF 250 112., 1393. aug. 25.: DF 249 443.; 1393. aug. 29.: DF 249 958.; 1394. júl. 10.: DF 249 444.

¹¹¹ Pl. DF 235 721. WENZEL, 1880. 267–268.; MES IV. 77.

¹¹² 1331. júl. 14.: DF 250 152.; 1335. márc. 26.: SZEKFÜ, 1911. 7.; 1339. jún. 25.: AO III. 571–572. Anjou-oklt. XXIII. 366. sz.; 1341.: DL 91 318. Anjou-oklt. XXV. 442. sz.; 1342. febr. 2.: CD VIII/4. 560. Anjou-oklt. XXVI. 43. sz.; 1342. nov. 10.: DF 249 505. Anjou-oklt. XXVI. 578. sz.; 1342. nov. 19.: BOTKA TIVADAR: Bars vármegye hajdan és most. I. Pest, 1868. (továbbiakban Bars) 23–24. Anjou-oklt. XXVI. 598. sz.; 1343. ápr. 20.: SZEKFÜ, 1911. 36. Anjou-oklt. XXVII. 175. sz.; 1343. dec. 16.: DL 6866. Anjou-oklt. XXVII. 832. sz.; 1346. júl. 6.: CD IX/1. 356.; 1347.: DL 72 528. Anjou-oklt. XXXI. 464. sz.; 1347. okt. 21.: MES III. 650. Anjou-oklt. XXXI. 990. sz.; 1348. jan. 26.: CD IX/1. 620.; 1348. nov. 17.: DL 72 529.

állított ki oklevelet,¹¹³ ami mutatja, hogy a körmöcbányai *comes* és a körmöci kamaraispán akár egy és ugyanazon személy is lehet, a kérdés csak az, hogy, ha más adatunk nincs rá, akkor azonosnak tartjuk-e őket. Véleményünk szerint nem feltétlenül, ha ugyanis elfogadjuk, hogy a pénzügyi év kezdete febr.–márc. hónap, akkor az 1371. évből körmöci kamaraispánt és körmöcbányai *comest* is ismerünk Zámbó Miklós és Kratzer Frigyes személyében, ez pedig mindenképpen óvatosságra kell, hogy intsen. Így akár elfogadhatjuk azt is, hogy Szerecsen mester az 1370-es években, leghamarabb 1372-től, legkésőbb pedig 1375-től körmöcbányai kamaraispánként is tevékenykedhetett. I. Lajos 1379. évi oklevele, melyben Szerecsent nemcsak az egész ország harmincadosának, hanem az arany- és ezüstkamarák ispánjának is nevezte (*comiti camerarum nostrarum auree et argenteae ac tricesimatori per regnum nostrum Hungarie*),¹¹⁴ arra utal, hogy Szerecsen mester 1379-ben minden kamara vezetését ellátta. De ki volt az 1370-es évek „Szerecsen mester”-e: Jakab vagy János, illetve meddig uralta a Magyar Királyság pénzügyeit? Valószínűsíthetjük, hogy az 1370-es évek „Szerecsen mester”-e Jakab személyével azonosítható.¹¹⁵ Hiszen minden más olyan oklevélben, melyben „Szerecsen mester” szerepel, és más adatok lehetőséget adtak személyének közelebbi meghatározására, Jakabra vonatkozó adatokat találtunk. Másrészt Jánost, vagy „Szerecsen János”-nak, esetleg „Százdi Szerecsen János”-nak nevezték az oklevelekben,¹¹⁶ vagy „Szerecsen testvéré”-nek.¹¹⁷

Szerecsen Jakab kamaraispáni tevékenysége I. Lajos halála után megszűnhetett, legalábbis erre utal, hogy a szerecsenfejes pénzeket Mária uralma alatt már nem vertek. A kamarák élén ebben az időszakban már testvérét: Jánost találjuk, aki valószínűleg már nem minden kamara vezetését látta el. Szerecsen János kamaraispánként 1385-ben bukkan fel először, amikor Erzsébet királyné intette őt, valamint Vas és Sopron megyei officialisait,

¹¹³ Pl. 1331. júl. 14.: DF 250 152.; 1342. nov. 19.: Bars 23–24. Anjou-oklt. XXVI. 598. sz.

¹¹⁴ CDCr XVI. 45.

¹¹⁵ I. Lajos uralkodásának végén már Jánossal számolt POHL, 1982. 48. Ezt valószínűsíti TÓTH CSABA is: Pénzverés és pénzforgalom az Anjou-kori Magyarországon. Doktori disszertáció. Budapest, 2002. (továbbiakban: TÓTH, 2002.) 165.

¹¹⁶ 1382.: CD IX/7. 451–452.; 1389. ápr. 17.: ZsO I. 987. sz.

¹¹⁷ 1388. júl. 15.: *magistri Iohannis germani magistri Saraceni*. DL 69 267. ZsO I. 653. sz.; 1389. jan. 9.: *Johanni germano magistri Saraceni*. HÁZI I/1. 222.

hogy a kőszegi polgároktól ne szedjenek kamarahasznát.¹¹⁸ Mindkét megye a budai kamara joghatósága alá tartozott, így egyértelmű lehetne, hogy János 1385-ben e kamara élén állt, 1387-ben pedig Franciscus Bernardival együtt kamarahaszna-ispánként szerepel.¹¹⁹ A következtetés helyes voltát Kubinyi András azon feltevése teszi kérdésessé, mely szerint az 1370-es években sor került a kamarahaszna- és a pénzverőkamara-ispánságok szétválására. Ennek fényében az 1385. évi adatot kétféleképpen látja magyarázhatónak: vagy János egy személyben volt kamaraispán és kamarahaszna-ispán, vagy (tekintettel korábbi kamaraispánságára) kamarahaszna-ispánként is így nevezték.¹²⁰ Mivel ismerünk olyan, 1385 előtt keletkezett oklevelet is, melyben a kamarahaszna-ispán tisztje szerepel (aki a Szabolcs megyei Gemzse birtokon nem tudta beszélni a kamarahasznát),¹²¹ Kubinyinak mindenképpen igazat kell adnunk abban, hogy a szétválás már 1385, sőt 1383 előtt megkezdődött. Ezen időszak ismeretében pedig a folyamat kiindulópontját 1371 után kell keresnünk, hiszen ekkor még az uralkodó Zámbó Miklós körmöci kamaraispánhoz intézte oklevelét a trencsényi polgárok által fizetett kamarahaszna tárgyában.¹²² De időben még ennél is tovább tudunk menni, hiszen 1375. okt. 16-án I. Lajos Szerecsen kamaraispánhoz intézett hasonló tartalmú oklevelet a barsi polgároktól szedett kamarahaszna okán.¹²³ Így a kamarahaszna-ispánságok és a pénzverőkamarák szétválását az 1375 és 1383 közötti években kell keresnünk.

Szerecsen Jakab, aki (mint fentebb láttuk) legkésőbb 1379-ben már minden kamara élén állt, egy személyben képtelen lett volna ellátni feladatát, és hasonlóképpen az 1360-as évekhez, amikor országos harmincadosi tevékenységében testvérei segítettek, elképzelhető, hogy a kamarák irányítását, egyes feladatköreit megosztotta testvérével, Jánossal.¹²⁴ Erre

¹¹⁸ CD X/1. 208–209.

¹¹⁹ DL 7239. ZsO I. 8. sz.

¹²⁰ KUBINYI ANDRÁS: A középkori körmöcbányai pénzverés és történeti jelentősége. In: Emlékezés a 650 éves Körmöcbányára. Szerk. GEDAI ISTVÁN. Budapest, 1978. (továbbiakban: KUBINYI, 1978.) 13–15.

¹²¹ 1383. aug. 8.: DL 52 455. Kállay 1952. sz.

¹²² DF 243 868. Vö. KUBINYI, 1978. 13–14.

¹²³ DL 6304.

¹²⁴ Arra, hogy ebben a másik testvér, Ferenc is részt vett volna, semmilyen adattal nem rendelkezünk.

utalhat az 1379. évi oklevélben található *comes camerarum nostrarum auree et argenteae* megjelölés is.¹²⁵ Ami pedig az 1385. évi oklevelet illeti, hajlunk arra, hogy ebben az időszakban a szétválás még nem teljesen fejeződött be, és nem minden kamarát érinthetett egyformán, hiszen ez azon pénzverőkamaráknak nem okozott gondot, melyekhez bányák is kötődtek, azon kamaráknak azonban, melyek a korábban kamarahasznaként beszedett pénzt verték újra, már problémát jelentett. Ezek közé tartozott a budai is, mely a szétválást követően, bár nem szűnt meg, de Körmöcbánya felemelkedésével párhuzamosan egyre inkább háttérbe szorult. A két testvér közötti feladatmegosztással lehetne talán magyarázni azokat a szerezsenfejes pénzeket is, melyeken a korábbi veretekhez képest a szerezsenfej átkerült a heraldikai baloldalról a jobbra, majd pedig stílusa is megváltozott: a kendővel bekötött szerezsenfej helyett a fejet gypjas haj borítja kendő nélkül.¹²⁶ Az új típusú szerezsenfej Tóth Csaba szerint már talán nem is Jakab, hanem János jegyének tekinthető.¹²⁷ Ha ezt elfogadjuk, akkor azt kell mondanunk, hogy Szerezsen János I. Lajos uralkodásának végén a pénzverésből is kivette a részét. Ugyanakkor talán attól a lehetőségtől sem zárkozhatunk el, hogy az új típusú szerezsenfej megjelenése még mindig Jakabhoz köthető, csak már egy másik pénzverdében történő pénzkibocsátásnak a terméke.

Szintén a feladatmegosztáshoz lenne köthető azon pénzek megjelenése is, melyeken Franciscus Bernardi FB monogramja jelenik meg,¹²⁸ aki 1373-ban, és 1374-ben mint jelentős pénzösszegeket Páduába és Avignonba átutaló budai kereskedő jelenik meg,¹²⁹ és aki, mint láttuk, 1382-ben Szerezsen Jánossal együtt országos harmincados volt. Franciscus Bernardi az 1370-es években viszonylag fiatal volt, a huszas évei végén, a harmincas évei elején járt,¹³⁰ és az 1370-es évekből csak mint budai kereskedő mutatható ki. Okleveles forrással nem támasztható alá, hogy az FB monogram tényleg az ő személyéhez lenne köthető. Artur Pohl sem tartja kizártnak, hogy az I. Lajos-kori pénzek felbukkanó monogram nem Bernardihoz köthető, hanem egy másik kamaraispánhoz, és Bernardi csak visszatért Zsigmond uralkodása alatt

¹²⁵ CDCr XVI. 45.

¹²⁶ TÓTH, 2002. 59–61.

¹²⁷ TÓTH, 2002. 67. 290. jegyzet. Ezt gondolta már POHL, 1982. 82. is.

¹²⁸ MÁLYUSZ, 1958. 301–309.

¹²⁹ KUBINYI, 1978. 16–17.

¹³⁰ KUBINYI, 1978. 17.

annak használatához.¹³¹ Mind Szerecsen János, mind Franciscus Bernardi csak Mária uralma alatt mutatható ki kamaraispánként, ami megfelel annak, hogy az 1370-es években kezdődő karrierjük, főképpen egy olyan jelentős személyiség mellett, mint Szerecsen Jakab, az 1380-as években csúcsosodott ki.

Mint láttuk, János 1385-ben, majd 1388-ban szerepel kamaraispánként a forrásokban. Ez utóbbi oklevélben Mária királyné Szerecsen testvére: János kamaraispánnak a felesége kérésére (*ad supplicationis instantiam nobilis domine consortis magistri Iohannis germani magistri Saraceni comitis camerarum nostrarum*) megengedte, hogy Százd nevű birtokán¹³² szerdánként *forum liberum*-ot tartson.¹³³ Bernardi első ízben 1392-ben állt kamara élén,¹³⁴ az 1380-as években csak harmincadosként és kamarahaszna-ispánként szerepelt, mindkét esetben még Szerecsen Jánossal együtt töltve be a hivatalt,¹³⁵ hogy majd Zsigmond uralkodása alatt érje el karrierje csúcsát: 1420 és 1422 között altárnokmesterként ténykedett.¹³⁶ Véleményünk szerint azonban, ha az FB monogramot Franciscus Bernardihoz, a megváltozott szerecsenfejet Szerecsen Jánoshoz is kötjük, még nem feltétlenül kell azzal számolnunk, hogy bármelyikük is kamaraispánként tevékenykedett I. Lajos uralkodása alatt, sokkal inkább gondolnánk arra, hogy a pénzverők irányítójaként, mintegy pénzverő-mesterként láttak el feladatokat a pénzverő-kamarákban.

¹³¹ ARTUR POHL: *Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540)*. Graz, 1974. 28.

¹³² Százdot I. Lajos 1352-ben adományozta Gekminus fia: László örökös nélküli halála után Szerecsen Jakabnak (CD IX/2. 145–146.), aki 1353-ban Százd egyharmadát Gekminus testvérenek, Márk fia: Lénártnak adta (DL 69 236.). Lénárt halála után, 1382-ben Lénárt részét Százdi Szerecsen mester (*magister Sarachenus de Zazd*) és testvérei, Ferenc és János kapták meg: DL 69 258.

¹³³ DL 69 267. ZsO I. 653. sz.

¹³⁴ A király engedélyt adott neki, hogy Jasztrebarszka nevű birtokáról szabadon rendelkezzen: ZsO I. 2710. sz. Bernardi pénzverésben betöltött tevékenységére l. MÁLYUSZ, 1958. 301–309.

¹³⁵ 1382.: CD IX/7. 451–452.; 1387.: DL 7239. ZsO I. 8. sz. Az 1373-ban Bernardival együtt eljáró Azzo de Curtesii csak 1384-ben töltött be kamaraispáni tisztséget a zágrábi kamarában. *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*. Edidit JOANNES BAPT. TKALČIĆ. I. Zagreb, 1889. 301.

¹³⁶ *Archontológia* I. 39.

A szerémi, a pécsi és a szerémi–pécsi kamaraispánok a 13–14. században

Szerémi kamaraispán:

Leppoldus 1253. (CDCr IV. 539–540.)

Pécsi kamaraispánok:

Márton 1327. (DF 259 831.)

Bonagunta János (1330–1332) (Vö. KOSZTA, 1992–1995. 20. sz.; OSZK Kézirattár. Fol. Lat. 3669. 366. p.)

Szerémi és pécsi kamarák ispánjai:

Loránd (1332–1335)

Chempelinus Endre 1341–1343. febr. 2. (Vö. MES III. 392. és 412.)

Szatmári Miklós 1343. febr. 2.–1346. febr. 2. (Vö. AO IV. 349–350.; Hóman, 1921. 261.)

Szerecsen Jakab 1352–1379. (1382.) (Vö. CD IX/2. 145–146.; CDCr XVI. 45.)

BOGLÁRKA WEISZ

The history of the chambers of Szerém and Pécs from the beginning to the second half of the 14th century

The chamber of Szerém, founded under King Béla IV, and that of Pécs, established in the 1320s, were united under the same administration in 1341 at the latest, and its common authority extended over the counties of Szerém, Bács, Valkó, Bodrog, Baranya, Somogy, Tolna and Zala. The united chamber was led from 1341 to 2 February 1343 by Endre Chempelinus, from 2 February 1343 to 2 February 1346 by Miklós Szatmári, and from 1352 until the death of King Louis I by Jakab Szerecsen.

Jakab Szerecsen, who started his career as a royal *apothecarius*, rose ever further during the reign of Louis. Alongside the chambers of Szerém and Pécs he also governed the salt chambers of Lippa and Transylvania in the 1360s, and functioned at the same time as administrator of the thirtieth (*tricesima*). Moreover, he also emerged as head of the chamber of Buda in 1362. Although he lost all these positions in the late 1360s, in the 1370s he regained the salt chambers of Lippa and Transylvania, as well as the office of the thirtieth, and the chamber of Körmöcbánya. From the late 1370s he governed all the chambers of the Hungarian Kingdom. He minted all those coins which bear the Saracen head during the reign of Louis I.

His brother, János Szerecsen emerged alongside Jakab in the 1360s, but his independent career started only in the 1380s as administrator of the thirtieth, count of the chamber and then that of the *lucrum camere*. His associate was Franciscus Bernardi, whose monogram (FB) can perhaps be seen on coins from the period of Louis I.